

Araştırmalar ve İncelemeler / Researches and Studies

Topkapı Sarayında Ak Hadımlardan Oluşan Babüssaade Teşkilatı ve Kurumun Son Güçlü Temsilcisi: Kapı Ağası Gazanfer Ağa

Sevgi Ağca Diker*

Öz

Saray teşkilatı denilince akla hemen Enderun geliyorsa da Enderun'dan da önce var olan teşkilat Babüssaade teşkilatıdır. Babüssaade ağalarının tamamı beyaz tenli hadım ağalardan oluştuğu için ak ağalar olarak da isimlendirilen bu ağaların saraydaki görev süreleri de Enderunlular'dan çok daha uzundur. Kurumun amiri Babüssaade ağası/Kapı ağasına tüm kaynaklarda rastlanmakla birlikte teşkilatla ilgili detaylı bilgiye ulaşmak mümkün olamamaktadır. Belki de teşkilatı oluşturan ağaların ak hadımlardan oluşması her dönemde sansürlenmesine sebep olmuştur. Kroniklerin sarayla ilgili konulara değinmekten çekindiği herkesin malumudur. Kapı ağalarının Eski Saray, Edirne Sarayı, Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı, Enderun ve Harem-i Hümayun'un amirliği yanında devlet içindeki tartışılmaz güçleri onlarla ilgili bilgi vermeyi tehlikeli kılmış da olabilir.

Anahtar Kelimeler: Topkapı Sarayı, kapı ağası, Gazanfer Ağa, Babüssaade Teşkilatı, ak ağalar.

* Dr., İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü Uzmanı, İstanbul/Türkiye, agcasevgi@gmail.com, orcid.org/0000-0001-7110-1317

Babüssaade Organization of Akhadims in Topkapı Palace and the Last Strong Representative of this Organization: Chief White Eunuch Gazanfer Agha

Abstract

Although Enderun comes to mind immediately when it comes to Palace Organization, the organization that existed before Enderun, is the Babüssaade Organization. Since all the Babüssaade agha sare white-skinned eunuchs, they are also named as ak aghas, and their term of office in the palace is much longer than the Enderunites. Although Babüssaade Agha / Kapı Aghasi, the Supervisor of this Organisation, is encountered in all sources, it is not possible to reach detailed information about the organization. Perhaps, the fact that the aghas forming the organization, being akhadims caused it to be censored in every period. As it is well known by everyone that the chronicles are reluctant to talk about the issues related to the palace, the unquestionable power of chief white eunuch in government, in addition commanding the Old Palace, Edirne Palace, Galata Palace, Ibrahim Pasha Palace, Enderun and Harem-i Hümayun, may have made it dangerous to provide information about them.

Keywords: Topkapı Palace, chief white eunuch, Gazanfer Agha, Babüssaade Organization, ak aghas.

Giriş

Hadımların saray ve devlet teşkilatında kullanılması, doğunun çok eski ve köklü geleneğine dayanır. Sasaniler’de, Çin’de, Roma’da ve Bizans’ta, Selçuklu saraylarında önemli görevlerde hadım hizmetkârlar kullanıldığı bilinmektedir.¹ Sultan II. Murad (s.1421-1451) saray teşkilatının temel yapı taşı olarak, ak hadım ağalardan oluşan Babüssaade teşkilatını kurmuştur.² Sultan II. Murad döneminde Rumeli Beylerbeyi olarak görev yapan Hadım Şehabeddin Paşa’nın saraydan 1439-1440’larda çıktığı³ dikkate alındığında, devlet ve saray teşkilatı içinde önceden de ak hadımların bulunduğu görülür. Ancak kurumsallaşması bu dönemde gerçekleşmiş olmalıdır.⁴

Osmanlı saray teşkilatı, kendinden önce kurulmuş Türk devletlerinde var olan bazı müesseseleri bünyesinde barındırmıştır. Babüssaade teşkilatındaki ağaların yaptıkları işlerle karşılaştırıldığında Büyük Selçuklu, Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları, Türkiye Selçukluları saray teşkilatlarında farklı isimlerle tespit etmek mümkün olmaktadır. Babüssaade teşkilatının amiri Babüssaade ağası/Kapı ağasının⁵ Selçuklu saray teşkilatındaki karşılığı sultandan sonra gelen en büyük görevli, *hâcib-i buzurg* denilen *büyük hâcib*’dir. Sultan ile “büyük divan” arasındaki irtibatı sağlayan *büyük hâcib* Türkçeye “ağacı” olarak geçmiştir.⁶ Sarayın her türlü işlerinden mesul *büyük hacib*, merasim ve resm-i kabullerde teşrifat usullerini tatbik eder, sultanın istemediği kişileri huzura almaz, gerektiğinde sultana ikazda bulunabilecek kadar cüretkâr ve etkilidir.⁷ Hanedanı temsilen kız istemeye gider, askeri görevlerde bulunur, hangi şehzadenin tahta çıkacağını belirlemede etkin rol oynar, protokolde va-

1 Aydın Taneri, “Hadım” *DİA*, c. XV, s. 172; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara, TTK, 1988, s. 172.

2 Tayyâr-zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderûn*, haz. Mehmed Arslan, İstanbul, Kitabevi, 2010, s. 124; Mehmed Zeki Pakalın, “Akağalar”, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, İstanbul, MEB, 1993, s. 31.

3 Akağalardan Hadım Şehabeddin Paşa, Enderun’da yetişerek 843’de (1439-1440) sevahil muhafızı oldu. Sonra Rumeli Beylerbeyi olup 847’de (1453) ayrıldı ve emekliyken vefat etti. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri*, c. V, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 1601.

4 Çağatay Uluçay, *Harem II*, Ankara, TTK, 2001, s. 117.

5 Bundan sonra Kapı Ağası olarak kullanılacaktır.

6 Erdoğan Merçil, *Selçuklular’da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011, s. 51.

7 Merçil, *a.g.e.*, s. 53

sal hükümdarlardan önce gelirdi.⁸ Has odabaşının yaptığı vazifelerin bir kısmının Selçuklularda *emir-i perdedâr* tarafından yerine getirildiği görülmektedir. Hazinebâşının vazifelerinin karşılığı Selçuklularda *vekil-i has*'dir. Osmanlı sarayında vekil-i has'ın vazifelerinden olan saray hizmetlerinin düzgün yapılması ve ihtiyaçlarının tedariki konularıyla ilgili sorumlulukları *saray ağasına* verilmiştir. Selçuklu saraylarında, sarayın fırın, mutfak ve ahırlarıyla ilgili gerekli harcamaları ile maiyetindeki görevlilerin maaş, elbise ve masraflarından sorumlu görevli olan *üstâd el-dâr*'ın vazifelerini, Babüssaade teşkilatı içinde *kilercibaşı* gerçekleştirmektedir.⁹

Selçuklu saray teşkilatlarında yer alan önemli görevlilerin muadillerinin yer aldığı Babüssaade teşkilatı, saray teşkilatının amirlerinin yetiştiği ve yer aldığı önemli bir müessesedir. "Ak ağalar" veya "Ak hadımlar" olarak da bilinen bu görevliler sarayın en büyük zabiteleridir. Merkezi sistemi önemseyen ve devletin yetkilerinin padişahlık kurumunda toplanmasını tercih eden, Sultan II. Murad ve Sultan II. Mehmed (s.1451-1481), evlenip çocuk sahibi olarak mesaisini ve gücünü bölmeden hizmet edecek hadım ağaları tercih etmiş olmalarıdır. Fatih'in merkezîyetçi zihniyetine uygun olarak, Babüssaade/Ak Ağalar teşkilatının amiri olan kapı ağası;¹⁰ Enderun, Harem ve saraydaki tüm ocakların amiridir.¹¹ Saray teşkilatlanması genişledikçe Babüssaade teşkilatının yetkileri de genişlemiş; Eski Saray, Edirne Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı (Paşa Sarayı), Galata Sarayı ve Bimarhane'yi de içine almıştır. Saray teşkilatının diğer hususlarında olduğu gibi Babüssaade teşkilatına ilişkin ilk ve en önemli bilgi Fatih Sultan Mehmed'in kanunnamesinde yer almaktadır. Burada yer alan "*Ve iç halkından kapu ağası ve odabaşı ve hazinedarbaşı ve kilercibaşı ve Sarây-ı âmiri-mün ağası sahib-i arzdir*"¹² hükmüyle teşkilatın üst düzey ağaları ve yetkileri sıralanmıştır. Âli bunlara *saray kethüdasını* da ekler.¹³ *Babüssaade arz ağaları*

8 Kaim bi-Emrillah'ın kızı Seyyide'yi istemek için yapılan görüşmeler sırasında Selçuklu Veziri Amid el Mülk beraberinde Arslan Hâtun, komutanlar, hâcibler, kadılar ve şahitlerden oluşan bir cemaatle Bağdad'a gelmişti. Bkz. Merçil, *a.g.e.*, s. 54; s. 55-60.

9 Merçil, *a.g.e.*, s. 74, 79, 80-81.

10 Vâsıf Hiç, «Babüssaade Ağalığı Babüssaade Ağası», *İstanbul Ansiklopedisi*, c. VI, İstanbul, 1960, s. 1776-1777.

11 Pakalın, *a.g.e.*, c. I., s. 31.

12 Abdülkadir Özcan, *Fatih Sultan Mehmed Atam Dedem Kanunu Kanunnâme-i Âl-i Osman*, 3. bs., İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2013, s. 7.

13 Âli, Saray Ağası'nın altında Kapı Oğlanı Kethüdası ismiyle bir görevli zikreder. Âli, *Künhü'l-Ahbar Fatih Sultan Mehmed Devri, 1451-1481*, haz. M. Hüdai Şentürk, c. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu 2003, s. 98.

olarak da adlandırılan¹⁴ bu ağaların altında *köşebaşı* adı verilen eskilerden beş ağa yer alır. Onları *başeski* ve *üzengi ağası* adı verilen iki ağa takip ederken, en alt memuriyet *kapı ağaları kethüdalığı*'dır. Terfi söz konusu olduğunda en aşağıdakinden yukarı doğru bir yol izlenmiş,¹⁵ kapı ağaları kethüdalığına ak hadımlar arasından en eski olan ağalardan atama yapılmıştır.¹⁶

Ak Ağaların Saray'a Geliş Şekilleri

Ak hadımların önemli bir diğer özelliği, Enderun'daki diğer iç oğlanlarından farklı olarak devşirme olmamalarıdır. Saray'a, çocuk bazen bebekken hadım edildikten sonra küçük yaşlarda satın alınarak girerlerdi. Boşnak, Gürcü ve Arnavutlar'dan oluşan bu grubun dışında, ak ağalar teşkilatında Habeşî kara ağalar ile hadım doğmuş hür Anadolu çocukları da bulunmaktadır.¹⁷ Ancak kaynaklar; ak ağaların saraya geliş şekli, önceden eğitim aldıkları bir kurumun olup olmadığı, gerçekten hadım olarak mı saraya girdikleriyle ilgili sorularımıza cevap verecek kadar bilgi barındırmamaktadır. Hafız Ahmed Paşa'nın Saray'a alınması; şehirden birinin Ohri'ye gelen üçüncü vezir Haydar Paşa'ya, bebekken bir hayvan saldırısına uğrayarak cinsel gücünden yoksun kalan o sırada 12 yaşında güzel bir çocuk olan Hafız Ahmed Paşa'yı¹⁸ kastederek, "*şunda yakın yirde şol tarikle âgâ olmuş bir ravıyyet oğulcuğu vardır*", ifadesiyle haber vermesiyle gerçekleşmiştir.¹⁹ Hafız Ahmed Paşa örneğinden hadım olan çocuklardan bir şekilde paşaların haberdar edilerek, saraya alınmalarını sağlamalarıyla ilgili bir temayül olduğu düşüncesine ulaşmak mümkündür. Ancak, her zaman, küçük yaşta ve zaten hadım çocukların girmediğine ilişkin güçlü bir örneğimiz bulunmaktadır. 1559 yılında Arnavutluk'taki bir Venedik şehri olan Budua'ya iki kızı ve oğluyla seyahat eden Franceschina

14 TSMA. E.875-385/8

15 Pakalın, "Akağalar", *a.g.e.*, c. I, s. 31.

16 Âli, *a.g.e.*, s. 98; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara, TTK, 1984, s. 355.

17 Pakalın, "Akağalar", *a.g.e.*, c. I., s. 31; Reşad Ekrem Koçu, "Ak Ağalar", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. I, İstanbul, 1958, s. 495.

18 Hafız Ahmed Paşa (Hadım); Arnavut'tur. Haydar Paşa'nın ölümünden sonra İstanbul'a Topkapı Sarayına gönderilir. Sesinin güzelliğiyle Kanuni Sultan Süleyman'ın dikkatini çeker ve padişah müezzini olur. Ak ağalar içinde yükselerek Kilercibaşı olmuştur. Buradan Kıbrıs Beylerbeyliği ile çıkmıştır. 998 (1590)'de vezirlikle Mısır Valisi olmuştur. Cami, medrese ve 1004'de (1596) inşa ettirdiği darülcürası vardır. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri*, haz. Nuri Akbayar, c. II, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 556.

19 Abdurrahman Sağırılı, "Mehmed b.Mehmed er-Rûmi (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih Ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı (Metinler-Tahlilleri)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2000, s. 51.

Zorzi Michiel çocuklarıyla birlikte esir alınır. Franceschina kendisini ve kızlarını fidye vererek kurtarmışsa da esir alınan oğullarını kurtaramaz. Müslüman olarak Cafer ve Gazanfer isimlerini alan Venedikli iki kardeş Sultan II. Selim'in Kütahya'daki şehzade sarayına verilir.²⁰ Sultan II. Selim (s.1566-1574), padişah olarak tahta çıkmak üzere Topkapı Sarayı'na gelirken, artık birer genç erkek olan kardeşlere hadım olarak yanında gelmelerini teklif eder. Babüssaade teşkilatına dâhil olarak Saray'da yükselebilmek için yetişkin yaşlarında kendi rızalarıyla bu teklifi kabul eden iki kardeşi, Cerrahbaşı Abdülgani ameliyat eder.²¹ Sonrasında ciddi hastalıklar geçiren Cafer'in öldüğü bazı kaynaklarda yer alır.²² Hâlbuki Cafer ölmemiş ak ağalar arasından yükselerek önce has odabaşı ardından kapı ağası olmuştur.²³ Ardından kardeşi Gazanfer Ağa, has odabaşılıktan kapı ağalığına yükselerek 30 yıl boyunca görevde kalan en meşhur ağalardan biri olmuştur.²⁴

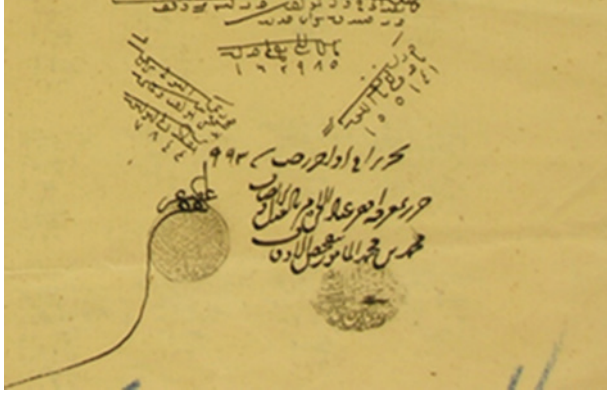
20 Tülün Değirmenci, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devri'nde Değişen Güç Simgesi*, Kitap Yayınevi, 2012, s. 149.

21 Maria Pia Pedani, "Safiye's Household and Venetian Diplomacy", *Turcica*, 32, 2000, s. 9-31; Tommaso Stefini, "16. Yüzyılda Bir Etnik-Bölgesel Dayanışma Örneği: İstanbul ve Venedik Arasında Gazanfer Ağa", *Toplumsal Tarih*, Eylül, s. 7.

22 Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. M. İpşirli, İstanbul, 1989, s. 235, 322, 387, 466, 530, 582, 672, 774, 813, 856; Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, çev. Ayşe Berktaş, 5. bs., İstanbul, 2011, s. 13; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 556; Zeren Tanındı, "Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitapları", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl 3, sayı 3, 2002, s. 46.

23 Her ne kadar *Sicill-i Osmanî Zeyli*'nde Cafer'in öldüğüne ilişkin bilgiler yer alıyorsa da bkz. Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. II, s. 546-547; Cafer'in ölmediğinin en önemli işareti, Kapı Ağası Gazanfer Ağa ve kardeşi Cafer Ağa'nın Kırkçeşme yakınında vakıflarıdır. İstanbul'da Kırkçeşme yakınındaki evkafın, mütevellî Mustafa Ağa zamanında, vakıf nazırı Babüssaade Ağası Hacı Hasan Ağa marifetiyle yapılan masrafları hakkında muhasebe defteri için bkz. T.SMA. D. 5292, 1 Z 1139-20 Temmuz 1727.

24 Jane Hathaway, *Osmanlı Sarayı'nın En Ünlü Harem Ağası Hacı Beşir Ağa*, çev. Hazal Yalın, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2014, s. 31; Levent Kaya Ocakaçan, "Geç 16. ve Erken 17. yy'da Osmanlı Devletindeki Patronaj İlişkilerinin Gazanfer Ağa Örneği Üzerinden Venedik Belgelerine Göre İncelenmesi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2016, s. 66; Bilal Erbil, "Gazanfer Ağa, Hayatı ve Yaptırdığı Eserler", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2019, s. 22-26.

Resim 1. Kapı Ağası Gazanfer Ağa'nın mührünü kullandığı 1584 tarihli muhasebe defteri.

T SMA. D.5316, 1 R 992-12 Nisan 1584

Cafer ve Gazanfer ağaların son derece riskli bir ameliyatla hadım olmayı kabul etmeleri, ak hadımların gücünün bu dönemde son derece baş döndürücü olduğunu düşündürmektedir. Ancak ak ağaların, bu ameliyatlara her zaman sıcak baktığını, yükselmek için hadımlığı tercih etmelerinin yaygın olduğunu düşünmek doğru değildir. Zira hadım ağalardan olan Mesih Paşa²⁵, devlete ilişkin vergileri toplarken halka sert davranmasının şeriata uygun olmadığını söyleyen bir görevliye “*Haşa sümme haşa, kelime-i küfre ictira idüb benim hayalarımı şer ile çıkarmadılar ki, ben öyle umûru şer ile görem*”²⁶ cevabını vermesi, rızası hilafına müdahale edildiğini ortaya koymaktadır. Bu ekstrem üç örnek, ak ağaların her zaman küçük yaşta ve hadım olarak saraya gelmediklerini, kimi zaman rızaları dahilinde veya rızaları hilafına, hekimlerin müdahalesiyle hadım edildiklerini düşündürmektedir.

Babüssaade Ağalarının Sayıları

Saray teşkilatı içinde birçok farklı görevi yürüten Babüssaade teşkilatına mensup ağaların sayısı dönemlere göre değişmektedir. Doğuştan hadım olan veya kaza sonrasında hadım kalan oğlanların tamamının toplanılarak saraya alın-

25 Slav kökenli olduğu söylenmektedir. Akağalardan olup Enderun'da eğitim görmüştür. Bazı kaynaklarda Mehmed ismi de kullanılmakla birlikte çoğunlukla Mesih Paşa veya Hadım Mesih Paşa olarak anılır. 1592'de ölmüştür. Şefaattin Deniz, “Hadım Mesih Paşa”, *DİA*, c. Ek-2, 2019, s. 257-258.

26 Âli, *Nüşatü's-Selâtin*, y. 149; Emine Fetvacı, *Sarayın İmgeleri Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, YKY, 2000, s. 300.

ması dönem şartlarında çok kolay olmayacağı düşünüldüğünde, teknik olarak da sayılarının yüksek olma ihtimalini azaltmaktadır. Ancak, her on iç oğlanına bir kişi olmak üzere sofrası eskisi atandığı, Seferli, Kiler ve Hazine koğuşlarının ortalama iki yüzer mevcudu olduğu düşünüldüğünde sadece sofrası eskisi olmak üzere, 60 ak ağanın görev yapması gerekmektedir. Hazine’de her dönem yaklaşık 15 ak ağanın görev yaptığı ve bir bölükbaşının²⁷ olduğu bilinmektedir.²⁸ Âli, ak ağaları 30 kişi olarak kaydetmiştir.²⁹ Bu sayı 16. yüzyıl için geçerli olsa dahi sayılarının yüzyıllar içinde 40³⁰ ila 80 arasında değiştiği bilinmektedir.³¹ Babüssaade Arz Ağaları ile Eski Saray ağası, Edirne Sarayı ağası, Galata Sarayı ağası, Paşa Sarayı ağası, Bimarhane ağasının bu sayıya dâhil olmadığı kanaatindeyiz. İç oğlanlarına saray adabını öğretmekle mükellef ak ağalar teşkilatına mensup ağalardan altısının Hazine hizmetinde görev aldığına in’am defterlerinde sıklıkla rastlanmaktadır.³² 1673 tarihli bir defterde, yukarıda zikir edilen büyük ağalar dışında 25 ve 31 kişilik iki grupta toplam 56 ağa, 7 nefer ağalarıyla birlikte teşkilatta 73 kişinin bulunduğu tespit edilmektedir.³³ Bu defterde yer almasa da ak ağalardan olan şifahane ağası, küçük oda kethüdası, büyük oda kethüdası gibi üst düzey ağalarının bulunduğu kurum mevcudu için 80 ve üzerini düşünmek daha akla yakın gelmektedir.

15. ve 16. Yüzyıllarda Kapı Ağası’nın Yetkileri ve Vazifeleri

Kapı ağası, Saray’da imzasını pençe formunda atıp kendi adına mühür kullanma yetkisine sahip tek ağadır.³⁴

27 TSMA. D.2110/64, y.3a-3b

28 TSMA. D.2110/46, (29) B 1244-4 Şubat 1829

29 Âli, *Kühü’l-Ahbar*, c. II, s. 98.

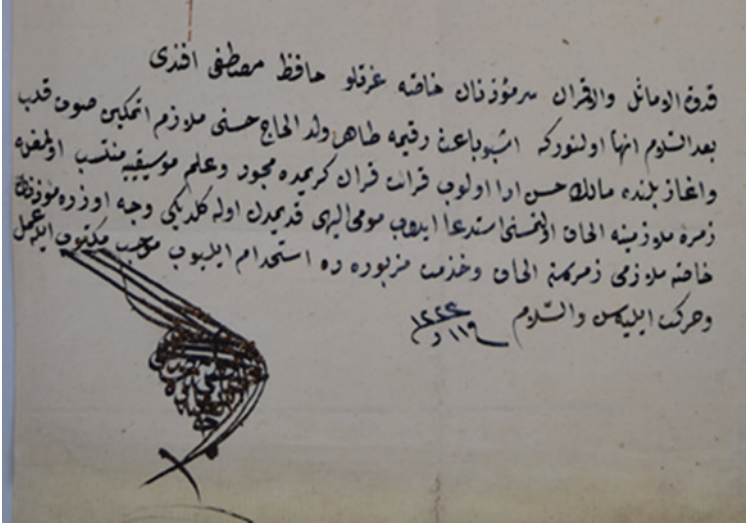
30 40 kişi olmalarıyla ilgili bkz. TSMA. D.10492, 29 N 1028 (9 Eylül 1619); TSMA. D. 2090, 29 Z 1124 (1713): 53 kişi olmalarıyla ilgili TSMA. D. 2408/5, 1175.Z.29 (21 Haziran 1762); 43 kişi olmalarıyla ilgili TSMA. D. 2412/77, 1181 (1768):39 kişi olmalarına ilişkin, TSMA. D. 2450/214, 29 Ş 1219 (31 Ocak 1805)

31 “Akağalar”, *İnönü Ansiklopedisi*, c. I, Ankara, Maarif Matbaası, s. 303.

32 Babüssaade ve Darüssaade teşkilatına mensup ağaların bayramlık ve sarık paralarının yer aldığı müfredat defteri için bkz. TSMA. D. 2012, 29 Z 1088-23 Ocak 1678; Kapı ağası ve Babüssaade ve Darüssaade ağalarına bayramlık, sarık bahası, kaftan inamları için bkz. D. 2090, 29 Z 1124 (28 Aralık) 1712.

33 Babüssaade Arz Ağaları ve neferleri, kapı ağası, has odabaşı, hazinedarbaşı, saray ağası, Galata Sarayı ağası, Edirne Sarayı ağası, bimarhane ağası, İbrahim Paşa Sarayı ağası ve neferlerinin istihakları olan bayramlık, esvab ve sarık bahalarıyla ilgili müfredatlı defter için bkz. TSMA. D. 10457/19, (29 Z) 1083-21 Mart 1673.

34 İlk dönemlerde sadece kapı ağası mühür kullanıyorken, 16. yüzyıldan itibaren darüssaade ağası, has odalı arz ağaları ve mabeynci ağaların mühür kullandıkları örneklere rastlanmaktadır.

Resim 2. Kapı Ağasının pençe suretinde imzasını attığı 1223-1809 tarihli belge.
T SMA. D.9630/6

Yetkileri Saray'daki tüm ocakları, Enderun ve Harem'i kapsamaktadır. Kapı ağaları barış zamanlarında, seferde ve Cuma selamlıklarında padişahın yanında bulunur, göçle başka saraylara gittiğinde ve ava çıktığında ise sarayda kalırdı.³⁵ Babüssaade teşkilatına mensup Eski Saray ile Enderun'a öğrenci yetiştiren hazırlık sarayları olan Edirne, Galata ve Paşa Saraylarının ağalarının da amiri olması hasebiyle, yetkisi tüm sarayları ve ocakları kapsamaktadır. Devşirme kanunu ile alınan oğlanlardan, saray için ayrılanlar arasından kapı ağası tarafından seçilenler hazırlık saraylarına gönderilirdi. Padişahın iradesiyle münferit kayıtların da yapıldığı yazışmalardan anlaşılmaktadır.³⁶ Hazırlık saraylarına kayıtlar gibi çıkmalar da kapı ağasının arzıyla gerçekleşirdi. Hazırlık saraylarının (Edirne, İbrahim Paşa ve Galata Sarayı) ağaları çıkmalarını uygun gördükleri oğlanları bir arzla kapı ağasına bildirir, onun padişaha arz etmesiyle çıkma gerçekleşirdi.³⁷ Enderun'da bulunan Küçük ve Büyük Oda'dan saray içine terfi ederek çıkmaları, terfi ve nakilleriyle zabitleri olan Babüssaade

Sevgi Diker, "Has Oda ve Teşkilatı", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2019.

35 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 355.

36 Galata Sarayı Ağası Ahmed Ağa'nın kapı ağasına, bir gulamın Enderun gulamları arasına ilhak edilerek kaydının yapıldığını bildiren diğer bir arz için bkz. T SMA. E. 1556/2=450/31, 22 Ca 1073-2 Ocak 1663.

37 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 302.

teşkilatına mensup saray kethüdası ilgilenir, arzuhallerini kapı ağasına iletirdi. Kapı ağasının padişaha yazdığı arz üzerine “yoluyla verdim”³⁸ veya “kaftan altına verdim” hatt-ı hümayunu ile dolama³⁹ giydikleri için “dolamalı” olarak tanımlanan iç oğlanlar “kaftanlı” olurlardı.⁴⁰ Kapı ağası, Enderun’daki iç oğlanlarına ait her konuyla ilgilenip; azil ve terfileriyle ilgili arzları padişaha sunma yetkisine haizdir.⁴¹ Kapı Ağası saraydaki ocakların da amiri olarak azil, terfi ve çıkmalarda söz sahibidir.⁴² Minyatürlü yazmalar incelendiğinde kapı ağalarının padişahın mahremine giriş çıkışı kontrol ekseninde şekillenen görevlerini takip etmek mümkündür.

Gücünü Enderun ve Harem-i Hümayuna giriş çıkışı kontrol etmekten alan kapı ağalarının ve diğer ak ağaların minyatürlerde genel itibarıyla daima kapı yanında resmedildiğini tespit etmek de mümkündür. Kapı ağaları, vezirlerin serdar olarak atanmasında⁴³ veya sadrazam padişah ile arz odasında görüşürken, hemen kapının yanında resmedilmişlerdir.

38 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 310.

39 Dolama/Dolamalı; Üste giyilen bir nevi elbisenin adıdır. Enderun’un Büyük ve Küçük odalarına mensup iç oğlanlarına dolama giydikleri için dolamalı denilmiştir. Pakalın, *a.g.e.*, c. I, s. 470-471.

40 Ali Kemal Aksüt, *Koçi Beyin Teşkilat Mecmuası*, İstanbul, Vakıf Matbaası, 1939, s. 45-48.

41 Fatih Kanunnâmesi’nde “*Ve iç halkından kapu ağası ve odabaşı ve hazinedarbaşı ve kılarcıbaşı ve Sarây-ı amîremün ağası sahib-i arzdır*” hükmüyle Babüssaadeye mensup ak hadım ağaları Enderun amirliğinde görevlendirilerek arz ağalığıyla yetkilendirilmiştir. Abdülkadir Özcan, *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, İstanbul, Kitabevi, 2007, s. 7.

42 Peykhane-i Hassa’daki terfi, azil ve taltiflerle ilgili bkz. Peykhane-i Hassa’dan Hüseyin Mehmed hizmetini terk ettiğinden mahlul olan gediğinin Ali İhsan’a ihsanıyla ilgili Kapı Ağası Davud Ağa’nın arzı; İE.SM.14/1379, 21 R 1084-5 Ağustos 1673; Peykhane-i Hassa’ya mensup iki ağanın taltifler için Kapı Ağası Yakub Ağa’nın arzı, BOA.İE.SM.12/1192, 11 R 1091-11 Mayıs 1680; Peykhane-i Hassa’da mahlul olan iki gediğin Mehmed Sinan ile Mehmed Hasan’a ihsan edilmesiyle ilgili Kapı Ağası Davud imzasıyla arz, İE.SM.10/1029, 27 C 1086-18 Eylül 1675; Divan-ı hümayun sakalarından dört kişinin taltifleri için Kapı Ağası Davud Ağa’nın arzı, İE.SM., 8/718, 16 C 1080-11 Kasım 1699; Kapı Ağası Osman’ın sakalarla ilgili arzı; BOA. AE.SAMD.III, 146/14247, 29 Z 1129-4 Aralık 1717; Odun Anbarı neferlerinden Mustafa ve Mehmed’e sipahilik tevcihiyle ilgili Kapı Ağası Hacı Abdullah’ın arzı, İE.SM.27/2892, 25 S 1124-3 Nisan 1712; Kapı Ağası Hasan’ın müezzîn-i şehriyariden Taberdar İsmail’in vefatıyla mahlul kalan vazifeye Seyyid Mehmed’in tayini ile ilgili arzı, İE. SM., 26/2691, 01 Ca 1135-7 Şubat 1723 konuyla ilgili örneklerdendir.

43 Sinan Paşa’nın serdar olarak atanmasını resmeden minyatürde kapı ağası ve ak ağalar Arz Odası’nın dışında Babüssaade’de yer almışlardır. Lokman, *Şehinşahnâme*, c. II, İstanbul, 1592-97TSMK. B. 200, y. 9b.

Resim 3. Sultan II. Selim'in Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa ve Şehnâmecî Lokman'ı huzuruna kabul edişini tasvir eden minyatürde, Babüssaade ağası ve Hasodabaşı kapı girişinde, Has Odalı Silahdar ve Çuhadar ağaların padişahın hemen arkasında resmedildiği görülmektedir. Minyatür sanatçıları, kapı ağası ve has odabaşını sakalsız, bıyıksız ve çocuk sıfatlı olarak resmederek hadım olduklarını resim diliyle belirtirken, kapı yanına yerleştirerek de görevlerine ilişkin göndermede bulunmuştur. Lokman, Şehname-i Selim Han, İstanbul, 1571-81, TSMK. A. 3595, y. 13a

Bu durum kapı ağası ve babüssaade arz ağalarının padişahın huzurunda bulunmaları kanun olduğu durumlarda da kapının hemen yanında yer aldıklarını göstermesi açısından önemlidir.⁴⁴ Resim dili, Babüssaade ağalarının izni olmadan giriş ve çıkışının olamayacağını ifade ederken, onların görevlerinin sınırlarını da çizmektedir. Zira padişahlar Enderun'a giriş çıkış konusunda çok katı kurallar koymakta ve kapı ağasının bunları uygulamasını emretmektedir. Sadece Harem'e

44 Sultan II. Selim'in Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa ile Şehnameci Lokman'ı huzuruna kabul edilmesini gösteren minyatürde, kapı ağası ve has odabaşının kapının hemen yanında resmedilmeleri, padişahın huzurunda bulunmalarının kanun olduğu durumlarda da kapının hemen yanında yer aldıklarını göstermesi açısından önemli bir görseldir. Vehbî, *Şurnâme*, 1720, TSMK. A. 3595, y. 13a.

değil, Enderûn'a da işi olmayanların girmesine kesinlikle izin verilmediği gibi, aşçı ve helvacılar yemek vaktinde, zülüflü baltacıların temizlik ve ocak yakma vakitlerinde, hekimbaşı, cerrahbaşı, bostancıbaşı, haseki ağa, kozbekçi başı, sofa bekçisi, imamlar ve hocalar işleri oldukça girebilmektedir. Bezirgânbaşı, kuyumcu, terzi, kürkçü gibi esnaf silahdar, kapı ağası tarafından çağrılmadıkça girmelelerine izin verilmemektedir.⁴⁵ Kapı ağası ve hadım ak ağalar padişah sefere gittiğinde beraberinde giderek otağ-ı hümayuna giriş çıkışları kontrol ederdi.⁴⁶ Koçi Bey, kapı ağasının en önemli vazifesini iç oğlanlarının zaptı olarak tanımlar.⁴⁷ Kanunî döneminde İstanbul'a gelen seyyahlardan Nicolas de Nicolay, Kapı ağasını saraydaki en üst rütbeli kişi olarak tanımlar. O padişahın Harem'ine bakan harem ağalarının da amiridir.⁴⁸ Kapı ağası hakkında yabancı seyyahların notlarında fazla bilgi bulunmasının sebebi elçi kabullerindeki vazifeleri olmalıdır. Elçiler padişahın huzuruna kabul edilmeden önce Babüssaade kapısının önünde kabul edilirdi. Kapının sol tarafında oturma yerleri hazırlanır, yanında iki yaveriyle buraya alınan elçiyle kapı ağası ve çavuşbaşı ilgilenererek yarım saat kadar sohbet ederdi. Elçinin huzura kabul edilme zamanı geldiğinde, kapı ağası elçinin padişahın eteğini öpmesine yardımcı olurdu.⁴⁹

Bazı kaynaklar, saray dâhilindeki yetkilerini ifade etmek için kapı ağasını padişahın sol veziri olarak da kabul eder. Saraya ait hususları arz etmede ilk yetkilidir. Taşradaki bazı durumları öğrenmek için padişahın kapı ağası ile müşavere etmesi kanundur.⁵⁰ Kapı ağası taşradan sadece bilgi değil padişahın ilgisini çekecek her şeyin ve gönderilen hediyelerin saraya gelmesini ve takdimini takip etmekle vazifelidir.⁵¹ Örneğin, Kapı Ağası Mahmud Ağa Hayreddin Paşa'nın üçü oğlan 53

45 Diker, *Has Oda ve Teşkilatı*, s. 27.

46 Hasan Beyzade, sefer esnasında Vezir İbrahim Paşa ile birlikte gece padişahın otağına gittiklerinde, Kapı Ağası Gazanfer Ağa içerden çıktığı ve paşa ile gizlice sohbet ettikten sonra padişahın huzuruna girdiğini, kendisinin hazinedarbaşı, saray ağası ile Divanhane çadırında, paşa çıkıncaya kadar beklediklerini kaydeder. Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Tarihi Metin (926-1003/1520-1595)*, haz. Şevki Nezihi Aykut, c. III, Ankara, TTK, 2004, s. 518-519.

47 Seda Çakmakçıoğlu, *Koçi Bey Risaleleri*, İstanbul, Kabalcı, 2007, s. 104.

48 Nicolas de Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, editör Marie Christine Gomez-Géraud Stefanos Yerasimos, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2014, s. 161.

49 Crailsheimli Adem Werner, *Padişahın Huzurunda Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, çev. Turkish Noyan, Kitap Yayınevi, 2011, s. 61-63.

50 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 355.

51 Gazanfer Ağa'nın Venedik Balyosu'nun padişah için Venedik'ten getirttiği feneri balyosla birlikte takdim etmek için verdiği mücadele için bkz. Levent Kaya Ocakaçan, "Geç 16. ve Erken 17. yy'da Osmanlı Devletindeki Patronaj İlişkilerinin Gazanfer Ağa Örneği Üzerinden

neferi Saray-ı Amire'ye gönderdiğini padişaha arzı⁵² ve Mısır beylerbeyinin padişah için gönderdiği 10 ağa, beş oğlan ve dört cariye için padişaha takdimine dair arz üzerinde padişahın “geldi vasıl oldu” hatt-ı hümayunu konuyla ilgili nadir örneklerdir.⁵³ Diğer önemli bir örnek; Sultan III. Murad'ın (s.1574-1595) tahta çıkışından kısa bir zaman sonra Mısır'da bulunan, Hz. Peygamber'e ait bir kılıcın, kapı ağası ve has odabaşı tarafından teslim alınarak padişaha sunulmasıdır.⁵⁴ Kapı ağası saray içinde yapılacak inşaatlar veya tamiratları, şehremini ve hassa mimarbaşı ile birlikte tetkik ederek keşif ve yaklaşık maliyet hesabını muhtevi raporu hazırlanmasına eşlik ederken,⁵⁵ saray dışında padişahların banisi oldukları yapılarla da ilgilenmektedir. Örneğin, Sultan Ahmet Camii'nin etrafına yapılan; mutfak, kiler, darülhadis, medrese, mülazım odaları, sıbyan mektebi, tekke, sebil, darüşşifa ve imaret-i amire inşaatlarını takip edip, masraflarına ait hesapları kapı ağası tutmuştur.⁵⁶

Babüssaade teşkilatına mensup ağaların önemli bir diğer vazifesi de vakıflardır. Harem-i hümayundaki sultanlar ve cariyeler,⁵⁷ kurum mensubu ağalar⁵⁸ ve

Venedik Belgelerine Göre İncelenmesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2016, s. 76-77; Yusuf Sinan Paşa, Venedik Balyosu ve Gazanfer Ağa'nın takdim etmek için mücadele ettiği fenerden kasıt, Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet Koleksiyonu'nda 21/249 envanter numarasında yer alan 16. yüzyıla tarihlenen yeşil Venedik camlı top askı veya ona benzer bir kandil olabilir.

- 52 Belge tarihsizdir. Kapı Ağası Mahmud Ağa'nın Hayrettin Paşa'nın gönderdiği 53 oğlanla cariyelerin hangi saraya verileceğine irade buyurulması hakkında arzı için bkz. TSMA. E.6590/1-759/9, 974.
- 53 TSMA. E.2445/106-528/81, 29 Z 1061; Diker, *a.g.t.*, s. 16.
- 54 Şehinşahname'ye konu olan bu olayın canlandırıldığı sahnede padişah resmin merkezinde tahdında oturmaktadır. Has odabaşı padişahın görebilmesi için kılıfından kılıcı çıkarırken, kapı ağası da beraberinde gelen belgeyi sunmaktadır. Lokman, Şehinşahnâme, c. I, İstanbul, 1581, İÜK, F 1404, y.25a.
- 55 Kapı ağasının, Enderun ve Babüssaade ağaları mekânlarında, Taberderan ve Zülflüyan odalarında, Hazine ve Kilerli koğuşlarının hastahanelerinde ve Has Oda dairesinde, tamiri muhtaç yerlerin keşfine katılmasıyla ilgili bkz. TSMA. D. 4462/8 N 1124-9 Ekim 1712.
- 56 Sultanahmed Camii ve müştemilatı olarak yapılan inşaatların masraflarının kapı ağası tarafından tutulmasıyla ilgili, bkz. TSMA. D. 5112/2, 29 Z 1012-29 Mayıs 1604.
- 57 Sevgi Ağca Diker, “Sarayın Şöhretsiz Kadınlarının Vakıfları”, *XI. Uluslararası Sinan Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Edirne, 2019, s. 34-35.
- 58 Kapı Ağası Mahmud Ağa'nın kurduğu vakıflara Kapı Ağası Gazanfer Ağa ilgilenmiştir. TSMA. D. 5316, 1 R 992-12 Nisan 1584; Gazanfer Ağa'nın kardeşi Cafer Ağa ile kurduğu vakıfları ise Kapı Ağası Hacı Hasan Ağa takip etmiştir. Bkz. TSMA. D. 5292, 1 Z 1139-20 Temmuz 1727; Kapı Ağalarının vakıfları takip etmesiyle ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Enderunlular'ın⁵⁹ kurdukları vakıfların idaresinden sorumludurlar.⁶⁰ Ancak vakfiyede Babüssaade ağalarının nezaret etmesinin şart koşulması gerekmektedir. Hürrem Sultan'ın 952/1545 tarihinde vakıflarının nezaretine Kapı Ağası Hadım Mehmed Ağa'nın⁶¹ nezaret etmesini şart etmesiyle ortaya çıkan, "Babüssaade (Kapı) Ağası Nezareti", Kapı halifeleri tarafından idare edilmiştir.⁶² Haremeyn Vakıfları kadar olmasa da ciddi gelirleri olan çok sayıda vakıf, kapı ağası⁶³ ve kurumun diğer mensupları tarafından nezaret edilmektedir.⁶⁴ Koçi Bey, kapı ağalarının sorumluluğunda 70 vakıf bulunduğunu ve bunlardan ciddi gelirler elde ettiğini kaydetmiştir.⁶⁵

Kapı Ağalarının Maiyeti

Saray teşkilatıyla ilgili pek bilinmeyen bir husus da önemli tüm ağaların kendilerine hizmet eden bir kapı halkının olmasıdır. Ağanın itibarı, vazifeleri, gelir düzeyi ve dairesinin veya dairelerinin genişliği ve birden fazla olmasıyla da orantılı olarak maiyetlerinde istihdam edilen ağaların sayıları değişmektedir. Enderun'un çeşitli sınıflarından ve Zülüflü Baltacılar arasından seçilen bu ağalar yaptıkları işler karşılığında ilave gelir kazandıkları gibi, arz sahibi ağanın gözüne girerek daha hızlı terfi etme şansına da sahip olmaktaydı.⁶⁶ Saray'daki tüm ocakların amiri olan ve yukarıda belirttiğimiz üzere birbirinden farklı birçok iş yapan kapı ağasının kişisel işlerini yapacak, muhtemelen

59 Tırnakçızade Silahdar Abdurrahman Ağa, Üsküdar Öküz Limanı'nda yaptırdığı cami, mektep ve çeşmenin bakımı için kurduğu vakfının nezaretine Kapı ağalarının bakmasını şart kılmıştır. 1794 tarihinde Vakıf Nazırı olan Kapı Ağası Osman Ağa, vakıf şartları gereği evlatlardan en büyüğüne vakfın tevcihine ilişkin arz hazırlamıştır. Bkz. TSMA. D. 38861 ,1/ B 12082- Şubat 1794.

60 Teşkilata mensup Hazine-darbaşının takip ettiği vakıflar için bkz. TSMA. D.1574, 1 M 1012-11 Haziran 1603; Hazine-darbaşlarının nezaretindeki vakıfların hasılat ve masraflarıyla ilgili Hazine-darbaşı Osman mühürlü defter. TSMA. D.1573, 4 L 1025- 15 Ekim 1616.

61 Kapı Ağası Hadım Mehmed Ağa'nın biyografisine rastlanmaması kaynakların hadım ağaları yok saymasına bir örnek olarak kabul edilebilir.

62 Seyit Ali Kahraman, *Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti*, İstanbul, Kitabevi, 2006, s. 2.

63 Kapı Ağası Gazanfer Ağa'nın takip ettiği 14 vakıf için bkz. Bilal Erbil, "Gazanfer Ağa, Hayatı ve Yaptırdığı Eserler", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2019, s. 26-27.

64 Evkafı hümayun nezareti kurulduktan sonra yazılan tarihsiz bir ilmühaberde; Evvelce hazine-darbaşı, kilercibaşı saray ağası nezaretindeki evkaf ile babüssaade ağası nezaretindeki evkafın Fatih Sultan Mehmed evkafına ilhakıyla ilgili bilgi için bkz. TSMA. D.2951.

65 Koçi Bey, Kapı ağasının elinde yetmiş kadar tevliyet vakıf geliri bulunduğunu, yılda bir kere on üç yük akçe zevaid/vakıf kârı verdiğini bildirir. Seda Çakmakçıoğlu, *a.g.e.*, s. 104.

66 Diker, *Has Oda ve Teşkilatı*, s. 5.

kendi dairesinde yaşayan önemli sayıda bir maiyeti bulunmaktadır. Padişah dâhil olmak üzere, tüm saraylılara lala atandığı bilinmektedir. Kapı ağasının lalası da padişah lalası gibi, Enderun'un en üst sınıfı olan Has Oda'dan atanmaktadır. Kişisel hizmetlerinin bir kısmını Enderun'un dolamalı tabir edilen koşullarından biri olan Büyük Oda'dan seçilmiş; miftah gulamı, peşkir gulamı ve şerbet gulamı takip ederken,⁶⁷ daha ağır kabul edilecek işlerini Zülüflü Baltacılarından seçilen; baltacı, sofalı, yedekçi ve heybeci yapmaktaydı.⁶⁸ Güçlü dönemlerinde kapı ağalarının maiyetinde daha fazla sayıda görevli olması muhtemeldir.

Kapı Ağası Dairesi

Saray ağalarıyla ilgili bilinmeyen bir diğer husus da onların saray içinde müstakil daireler içinde kaldığı gerçeğidir. Görev süresince kaldıkları bu dairelerin tefrişi, terfilerinden hemen sonra Hazine'den ödünç verilen kıymetli eşyalarla yapıldığı gibi ayrıca zevklerine uygun tefrişat yapabilmeleri için “mefruşat-baha” adı altında bir miktar para da ödenmektedir.⁶⁹ Ancak, 15. ve 16. yüzyıllarda Saray'da müstakil bir dairede kalmak kapı ağalarına tanınan özel bir ayrıcalıktı. Kaynaklarda kapı ağasının mekânı Babüssaade'nin yanında bir oda olarak tanımlanmaktaysa da esasen bir daire kastedilmektedir.⁷⁰ 19. yüzyıla ait Enderun'a ait bir plana göre, Babüssaade Kapısı'nın içinde iki katlı büyük bir salon ve dört odadan oluşan bir dairedir. Kapı Ağası Dairesi'nin Babüssaade içinde olması, yani padişahın ve hane halkının yaşadığı iç saray ile dış hizmet yapıları ve devlet yönetiminin bulunduğu ikinci avluya açılan kapısının arasında yer alması tesadüf değildir. Sadece onun değil, Babüssaade'ye mensup diğer ağaların odaları da Arz Odası'nın karşısında Babüssaade'nin sağ ve solunda yer almaktadır.⁷¹ Kapı ağalarının konumları gibi daireleri de Babüssaade'nin ne içinde ne dışında tam ortasında yer almaktadır.

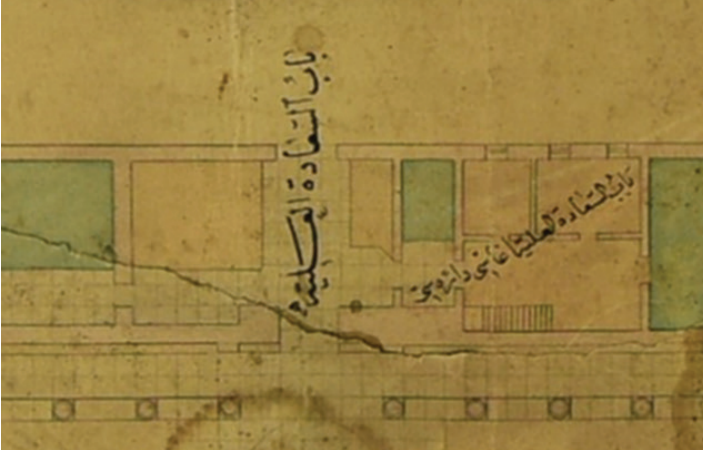
67 Âli, *Künhü'l-Ahbar*, c. II, s. 96-97.

68 Pakalın, “Akağalar”, *a.g.e.*, c. I, s. 31.

69 Diker, *Has Oda ve Teşkilatı*, s. 197.

70 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 355.

71 Babüssaade teşkilatı mensuplarının oturdukları sofalarda bulunan kilimlerin ve perdelerin yenilenmesiyle ilgili Kapı Ağası Ahmed'in arzı için bkz. BOA. C.SM. 124/6236, 29 N 1153-18 Aralık 1740.

Resim 4. Kapı Ağası Dairesi

Babüssaade Ağası'nın iki katlı büyük bir salon ve dört odadan oluşan iki katlı dairesinin çizimi. T SMA. E. 9394, 19.yüzyıl

Kapı ağasının nezaret ettiği vakıflarla ilgili işlemleri yürüttüğü ayrı bir mekân daha vardır. Kapı Ağası Kasrı olarak bilinen bu yapı, Babüselam Kapısı sağında Dolap Ocağı'na yakındır. Kasırla ilgili hizmetler bu ocağın mensupları tarafından yapılmaktadır.⁷²

Kapı Ağasının Geliri ve Çıkmalarda Aldıkları Vazifeler

Kapı ağasının geliri de yaptığı iş ve prestijiyile doğru orantılıdır. 16. yüzyıl sonlarında yevmiesi 90 akçedir. Saray kaidelerine göre ödenmesi gereken “yıllık” adı altındaki bahşisi 18.000 akçedir.⁷³ Kaynaklarda gelirinin tamamı bu kadarmış gibi görünüyorsa da kapı ağasının geliri bundan ibaret değildir. Babüssaade ve Enderun'da görevli bulunan ağalara yeni görevlerine terfi ettiklerinde “acemilik” adıyla statülerine uygun bir miktar para ödenmesi kaidedir. Kapı ağalarına “acemilik” adıyla 1.500 kuruş ve kıymetli bir kürk de hediye edilmektedir.⁷⁴ Yukarıda belirttiğimiz üzere, Hürrem Sultan ile başlayan süreçte hanedan kadınlarının, ak ağaların ve Enderun ağalarının kurduğu vakıfların takibinden de gelirleri bulunmaktadır.⁷⁵

72 Tayyâr-zâde Atâ, *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderûn*, haz. Mehmed Arslan, c. I, İstanbul, Kitabevi, 2010, s. 401-402.

73 Kapı ağasına kumaş veya kumaş ücreti olarak ödenenler şöyledir. 15 zira destar/tülbent, 16 endaze atlas ve 3.000 akçe kuşak bedeli. Bkz. Âli, *a.g.e.*, s. 96-97; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.355.

74 Kapı Ağası Davud Ağa'nın acemilik ve hazinesiyle ilgili Harç-ı Hassa Defteri için bkz. T SMA. D.2352/491, 27 N 1076-2 Nisan 1666.

75 T SMA. D. 6257, (29 Z) 1076 tarihli defter, Babüssaade ağası dolabında muhafaza edilen, Ali

Yüksek gelire sahip kapı ağalarının bu paralarını çalıştırarak, mal varlıklarını arttırdıkları tespit edilmektedir. Kapı Ağası Yakub Ağa'nın gemileri⁷⁶ bahçeleri⁷⁷, odaları,⁷⁸ vb. gelir kaynağı olan mülkleri ile çalıştırarak üzerlerinden para kazandığı köleleri bulunmaktadır.⁷⁹ Yakub Ağa'nın 969/1562 ile 973/1566 tarihleri arasında, hizmetinde olan kölelerine ilişkin defterler incelendiğinde, maiyetinde farklı meslek guruplarından çok sayıda hizmetli olduğu görülmektedir. Bunlardan bir kısmı sarık kullanmaktadır. Kapı ağasının kölelerine ait olan defterde, 5 gemici ve 5 terzi olması dikkat çeker. 4 saracı, 3 sarıkçı, 3 berber, 3 kürkçü, 3 marangoz, 2 müteferrika, 2 mehter, 2 demirci, 2 ütücü, 2 sırmaî, 2 kuyumcu, 2 abacı yer alır. Bazı meslek guruplarından birer kişi vardır. Şöyle ki; helvacı, habbaz, yorgancı, aşçı, saka, elbiseci (setrî), doğancı, değirmenci, Alaman ve Arnavut'tan oluşan görevlileri bulunmaktadır. Kapı ağası kölelerinin giyim kuşamından sorumlu olduğundan her birine destar olarak biri kandeharî olmak üzere iki tip kumaş dağıtılmıştır.⁸⁰ 970/1563 tarihli defter kapı ağasının maiyetine dağıtılan altın ve çukalara ilişkindir. Diğer listeden farklı olarak, birer tane börekçi, devriye, kethüda, şahbaz ve hattat yeni listede yerini almıştır. Kapı ağası, kölelerin toplamı olan 43 kişiye 531 sikke vermiştir.⁸¹ Kapı ağasının kölelerine ilişkin incelediğimiz üçüncü defterimiz, 972/1565 tarihli dir. Bu tarihte kapı ağasının maiyetinde 111 kişi bulunmaktadır. Bunların 16'sı terzi iken diğerlerinin değişik sayılarda farklı meslek guruplarından olduğu görülür. Bunlar; 7 saracı, 6 çiftçi ve 1 çiftçi şakirdi, 6 kâtip ve bir kâtip şakirdi, 5 kuyumcu, 5 kâtip ve bir şakirt, 5 ütücü, 4 çadircı, 4 kürkçü, 4 demirci, 3 kumaşçı, 3 gemici, 3 aşçı, 3 devriye ve bir devriye şakirdi, 2 mehter, 2 berber, 2 abacı, 2 hafız ve hafız

Paşa, Haseki Sultan, Gazanfer Ağa, Şehabettin, Kasım Paşa, Naldöken Mustafa Bey, Eysi Sultan, Atik Ali Paşa vakıflarının mukataa zamlarıyla ilgilidir. TSMA. D. 1438, 29 Z 1175 tarihli müfredat defteri, Babüssaade ağası nezaretinde olan vakıflardan, Babüssaade ağası dolabında muhafaza edilen miktarla ilgilidir; TSMA. D. 3884 numaralı defter, Babüssaade Ağası nezaretinde olan vakıfların aidiyetlerini göstermektedir.

76 TSMA. D. 5758, 967 B 15 tarihli defter Babüssaade Ağası Yakub Ağa'ya ait geminin teçhizat masraflarını ihtiva etmektedir.

77 Topkapı Sarayı ve Edirne Sarayı'nın yakınında kapı ağalarına ait ekilip dikilen bahçeler bulunmaktadır. TSMA. D.9307, 29 Z 968-10 Eylül 1561; D. 9880, 29 Z 972-28 Temmuz 1565.

78 Babüssaade Ağası Yakub Ağa'nın İskenderiye'ye sefere giden gemisinin ve Edirne hisarında meyve kapanı yakınında bulunan odalarının hasılatına ilişkin defter için bkz. TSMA. D. 6680, 29 Z 965-12 Ekim 1558.

79 Kapı Ağası Cafer Ağa'nın köleleriyle ilgili bkz. İbrahim Metin Kunt, "Kulların Kulları", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, sayı 2, İstanbul 1975, s. 27-42.

80 Kapı ağasının kölelerine sarık dağıtımıyla ilgili müfredat defteri. TSMA. D. 6839, 29 C 969-6 Mart 1562.

81 Kapı ağasının kölelerine dağıtılan kışıklarla ilgili müfredat defteri. TSMA. D. 6466, 29 Z 970-19 Ağustos 1563.

şakirdi, 2 değirmenci ve 2 bahçivandır. Bazı meslek gruplarından birer kişi vardır: Deveci ve şakirdi, hallaç şakirdi, ekmekçi, marangoz, müteferrika, sarıkçı, elbiseci (setri), esvabî, acemi, nalbant, saka ve camcı. Ayrıca 3 şakirdi ve talip unvanlı kölesi bulunmaktadır. Kapı ağası tüm bu kölelerine pabuç bahası olarak toplam 6.310 kuruş ödemiştir.⁸² Defterler bize kapı ağasının kölelerine yaptığı masraflarla ilgili bilgi verirken, köleleri sayesinde elde ettiği kazancı hakkında bilgi vermez. Ancak bu kadar harcama yaptığı kölelerinin kendisine sağladığı kazancının daha fazla olduğunu tahmin etmek zor değildir. Kapı ağalarının köle temin etme yolları: hediye,⁸³ satın alma ve savaşa padişahla birlikte giden kapı ağalarına⁸⁴ savaş sonrasında esirlerden pay verilmesidir. Kapı ağası yanındaki Frenk esirler ile ilgili defter bu düşüncemizi doğrulamaktadır.⁸⁵ Ancak Kapı Ağası Türk Hüseyin Ağa'nın, Sultan II. Selim'in şehzadelğinde Mısır'dan hediye olarak gönderilen kölelerden birini -sonradan meşhur olacak Darüssaade Ağası Habeşî Mehmed Ağa'yı- kendisi adına ayırması, saraya takdim edilen kölelerden istediklerini kendileri için seçme hakkına sahip olduklarını da düşündürmektedir.⁸⁶ Kapı ağaları kölelerini mesleklerine uygun çalıştırmak dışında, içlerinden zeki ve yakışıklı olan bir kısmını özellikle seçerek yetiştiriyordu. Özel bir terbiyeden geçen kölelerini ya padişaha hediye ediyor veya onayı ile Enderun'a çırağ ediyordu. Kapı ağaları çıraklarının Enderun'da iyi bir eğitim almalarını, hızlı terfi etmelerini ve iyi bir görevle çıkmalarını sağlayarak devlet içine yerleşmelerinin yolunu kolaylaştırıyordu. Böylece, devlet içinde farklı statülerde kendilerine gönülden bağlı, çıkarlarını koruyacak ve kendisine bilgi akışı sağlayacak çok sayıda destekçileri oluyordu. Bu sistemi uygulamaya başlayan kapı ağaları olmakla birlikte, zaman içinde statülerini korumak, güçlerini ve destekçile-

82 Kapı Ağası kölelerinin isimleri, aylıkları ve ücretleri için bkz. TSMA. D. 3479, Gurre-i L 972-7 Mayıs 1565.

83 Metin Kunt, *a.g.m.*, s. 28.

84 Kapı ağalarının padişahlarla birlikte sefere iştirak etmelerini gösteren minyatürler yanında, çeşitli vesikalar da bulunmaktadır. Sefere katılan kapı ağalarının kaftan masraflarını gösteren defterde toplam ödeme bilgisi de yer almaktadır. Bkz. TSMA. D. 2402/2, 29 Z 1070-5 Eylül 1660.

85 Kapı Ağası Yakub Ağa'nın yanındaki Frenk esirler ile ilgili bkz. TSMA. D. 7313, 13 S 972-20 Eylül 1564.

86 Habeşî Mehmed Ağa, Habeşistan'da yaşayan "Amhara" halkına mensuptur. Başka iki ağa ile birlikte muhtemelen Avrupalı bir tüccarın kölesi olarak Avrupa'ya götürülürken bindikleri gemi, saldırıya uğrayınca, esir alınarak önce Mısır beylerbeyine hediye olarak sunulurlar. Ardından Kanunî'nin şehzadelerinden Selim'in Kütahya'daki sarayına hediye edilen ağaları gören Kapı Ağası Hüseyin Ağa, Mehmed'i zekâsını ve aklını beğenerek kendisi için ayırır ve diğer iki Habeşî'yi şehzadeye takdim eder. Türk Hüseyin Ağa olarak da bilinen Kapı Ağası Hüseyin Ağa'nın idamı sonrasında malları müsadere edilirken, Habeşî Mehmed Ağa da Şehzade Selim'in haremine dâhil olur. Ali bin Abdurraûf, *Râfi'ü'l Gubüş fi Fezâili'l Hubûş*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 4360, y. 9b.

rini çoğaltmak isteyen sadrazam, valide sultan, Darüssaade ağası, sultan efendiler ve silahdarların yetiştirdikleri köleleri Enderun'a çerağ ettikleri görülmektedir.⁸⁷ Erken tarihli esami defterleri incelendiğinde çerağ edilen köle sayılarının ağaların padişahın nazarındaki itibarına göre farklılık gösterdiği de tespit edilebilmektedir.

Saray ve devlet içinde oldukça itibarlı olan kapı ağaları çok uzun yıllar görev yaptıktan sonra, sadrazamlık veya vezirlik görevleriyle saraydan çıkıyorlardı. Kapı ağalarının onlarca yıl boyunca devletin ve sarayın teşkilat yapısına nüfuz etmeleri, tüm kanun ve kaideleri çok iyi bilmeleri ve çok zengin olmaları, Enderun'daki ağalardan daha üst düzey görevlerle çıkmalarını sağlamıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde vezirlikle çıkan Hadım Mesih Paşa sonradan sadrazam olmuştur.⁸⁸ Sultan II. Bayezid döneminde Hadım Ali Paşa⁸⁹, Yavuz Sultan Selim'in sadrazamı Hadım Sinan Paşa⁹⁰, Kanunî dönemindeki Hadım Süleyman Paşa⁹¹, Sultan IV. Murad döneminde Hadım Gürcü Mehmed Paşa⁹² ak ağalar arasından çıktığı bilinen önemli devlet adamlarıdır.⁹³ Mısır fethiyle birlikte kapı ağaları zengin bir vilayet olan Mısır valiliğiyle çıkmaya başlamışlardır.

87 Kapı ağasının Seferli ve Kilerli koşuşlarına çerağ ettiği ağaların isimlerini veren 1751 tarihli defterde, Darüssaade Ağası Beşir Ağa'nın 24, Kapı Ağası Ahmed Ağa'nın 5, silahdar ağanın 16 ağayı çerağ ettiği tespit edilmektedir. TSMA. D. 4113/1, 11 L 1164-2 Eylül 1751.

88 Mesih Ahmed Paşa için bkz. Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. 6., s. 1087.

89 Hadım Ali Paşa, Muhtemelen Arnavut asıllıdır. Bilinen ilk görevi Diyarbekir beylerbeyliğidir. Nisan 1559'da Mısır valisi olarak atanmış ve 1560'da vefat etmiştir. Ali Paşa'nın Diyarbakır'da bir cami ile medresesi ve hamamı, Çatalca'da yine bir cami ve medresesinin bulunduğu, Bosna'nın bazı köylerinde muhtemelen aslı vatani olan Arnavut Belgradı'nda (Berat), İstanbul'da Balat'ta ve Edirne'de de bazı hayratının olduğu bilinmektedir. Feridun Emecen, "Hadım Ali Paşa", *DİA*, c. 15, s. 4-5; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. I, s. 287.

90 Hadım Sinan Paşa, aslen Bosnalıdır. Sancak beyliğiyle saraydan çıkarıldı ve çok geçmeden Bosna sancak beyliğine getirildi. Yavuz Sultan Selim, İran seferi için İstanbul'dan ayrılıp Maltepe konağına geldiğinde Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa'yı görevden alarak yerine Hadım Sinan'ı getirdi (23 Nisan 1514). 18 Haziran 1515'de sadrazam oldu. 1517'de ölmüştür. Şerafettin Turan, "Hadım Sinan Paşa", *DİA*, c. 15, 1997, s. 7-8.

91 Hadım Süleyman Paşa, muhtemelen Macar kökenlidir. Vefatında seksen yaşlarında bulunduğu göz önüne alınırsa 1470'lerde doğduğu söylenebilir. Saraydan 1523'de kaptan-ı deryalıkla çıkmış, Aralık 1524'de Şam Beylerbeyliğine atanmış, 1525'de ve 1537'de Mısır valiliği yapmıştır. 1541'de sadrazam olmuş, 1547'de ölmüştür. Erhan Afyoncu, "Hadım Süleyman Paşa", *DİA*, c. 38, 2010, s. 96-98; Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. 5, s. 1548.

92 Hadım Gürcü Mehmed Paşa, Vezîriâzam Koca Sinan Paşa'nın kölesi iken daha sonra kendi isteğiyle saraya alınmıştır. Çeşitli görevlerden sonra 30 Ekim 1651'de sadrazam olmuş, 1660'da vefat etmiştir. *DİA*, "Gürcü Mehmed Paşa", *DİA*, c. 28, s. 510-511.

93 Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 355.

Kapı Ağası Gazanfer Ağa'nın Faaliyetleri ve Sanat Hamiliği

Kapı ağalarının uzun süren itibarlı dönemlerinin son temsilcisi, ak hadımlar arasına alışılmamış surette dâhil olan ve kapı ağaları arasında en dikkat çekici isim olarak karşımıza çıkan Gazanfer Ağa'dır. Gazanfer Ağa 30 yıl boyunca Sultan II. Selim (1566-1574), Sultan III. Murad (1574-1595) ve Sultan III. Mehmed (s.1595-1603) dönemlerinde tüm yetkileri elinde tutarak Enderun ve Harem'in amiri olarak bu görevde kalmayı başarmıştır.⁹⁴ Padişahların seferler yerine sarayda kalmayı tercih ettiği bir dönemde görev yapan zeki Gazanfer Ağa, akıllıca davranarak onları etkilemenin yolunun Harem'den geçtiğini tespit etmiş; valide sultanlar, kadın efendiler, sultan efendiler ve Harem'de görev yapan Darüssaad'e'ye mensup üst düzey kadınlarla iyi ilişkiler kurmuştur.⁹⁵ Gazanfer Ağa, ilk dönem Nurbanu Sultan ve müttefiki Kethüda Canfeda Hatun'un,⁹⁶ ardından Safiye Sultan'ın desteğini almıştır.⁹⁷ Sultan III. Murad'ın musahiplerinden Şemsi Ahmed Paşa'nın, padişahı rüşvete teşvik ederken; padişahın yerine validesi ve kapı ağasının bu hizmeti yapabileceklerini ifade etmesi, kapı ağasının hanedanla yakınlığını da ortaya koymaktadır.⁹⁸ Sultan III. Murad'ın vefatının, Şehzade Mehmed'e gizlice bildirilmesi ve merhum padişahın na'sının saklanmasıyla ilgili işlemleri, Valide Nurbanu Sultan ile Kapı Ağası Gazanfer Ağa yönetmiştir.⁹⁹ Kapı Ağası Gazanfer Ağa'nın müdahaleleriyle devlet adamlarının atamaları ve görevden alınmalarına ilişkin örnekler kroniklerde yer almaktadır.¹⁰⁰

Gazanfer Ağa, sarayda ve devlet içinde kazandığı tüm güce rağmen kendisini hep daha güçlü hissetmek istemiştir. Hanedan kadınlarının uyguladığı, kızlarını güçlü devlet adamlarıyla evlendirerek, devlet içinde kazandıkları güçten çok etki-

94 D'ohsson, *Tableau Général de l'Empire Ottoman*, Paris 1787, TSMK. Y.B. 3441, y. 302.

95 Darüssaad'e'ye mensup kadınlarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Sevgi Ağca, "Topkapı Sarayı'nda Harem Teşkilatı", *Topkapı Sarayı Harem-i Hümayunu Padişahın Evi Harem*, İstanbul, Bilkent Kültür Girişimleri, s. 12-18.

96 Kethüda Canfeda Hatun, saray ve devlet işlerinden haberdardır. Zülüflü Baltacılar Koğuşu'nun harap olduğunu kapı ağasından öğrenince koğuşu yeniden yaptıtırıp, bir daha aynı duruma gelmemesi için vakıf kuracak kadar zengin ve güçlüdür. Diker, "Sarayın Şöhretsiz Kadınlarının Vakıfları", s. 34-35.

97 Tülün Değirmenci, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar, II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2012, s. 150.

98 Bu dönemde valide sultan "rüşvet emini" olarak atanmıştır. Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühü'l-Ahbârı'nda II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed Devirleri*, c. I, Kayseri, 2000, s. 127.

99 Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Tarihi Metin (926-1003/1520-1595)*, haz. Şevki Nezih Aykut, c. III, Ankara, TTK, 2004, s. 476.

100 Şeyhülislam Bostanzade'nin Kapı Ağası Gazanfer Ağa'nın yardımıyla Rumeli Kadıaskeri olmasıyla ilgili bkz., Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *a.g.e.*, s. 343-344 .

lenmiştir. Topkapı Sarayı'na gelip güçlü bir ak ağa olabilmek için hadım olmayı kabul eden Gazanfer Ağa'nın kızı veya oğlu olmadığı için, sahip olduğu gücü korumak ve arttırabilmek için Venedik'ten annesini ve kız kardeşini İstanbul'a getirtmiştir.¹⁰¹ Gazanfer Ağa annesi Franceschina'yı 1582'de İstanbul'a getirterek devlet adamlarının katıldığı görkemli bir törenle karşılamıştır. Annesinin yardımıyla Venedik ile ilişkilerde aktif rol oynamayı hedefleyen Gazanfer Ağa, Franceschina'nın Müslüman olmayı kabul etmeyerek 1584'de Venedik'e dönmesi üzerine başarılı olamamıştır. 1590'da annesini ikinci kez tekrar İstanbul'a getiren Gazanfer Ağa, onu Müslüman olmaya ikna edemeyince siyasi hedeflerine ulaşamamış bilakis zor durumda kalmıştır. Bu defa kız kardeşi Beatrice'i getirtmiştir. Kız kardeşinin Müslüman olarak Fatma ismini almasıyla, hedeflerine ulaşmak için ikinci bir hamle yapmış, kız kardeşini Sipahi Ali Ağa ile evlendirmiş ve kısa sürede Yeniçeri Ağalığına yükselmesini sağlamıştır.¹⁰² Böylece kız kardeşi üzerinden Harem'le ilişkilerini sürdürürken damadı sayesinde de devlet içindeki nüfuzunu arttırma çalışmalarına devam etmiştir.

Kapı ağalarının prestijlerini arttırmak ve padişahla yakın çalışmalarına devam edebilmek için, yukarıda işaret ettiğimiz yollar dışında ilk dönemlerden itibaren kalıcı mimarî eserler yaptırıp vakıflar kurdukları da görülmektedir. Örneğin, Kapı Ağası Yakub Ağa¹⁰³, Kalamış'ta bugün halen var olan feneri inşa ettirmiştir.¹⁰⁴ Saray ağalarının banisi oldukları han, hamam ve mescitler farklı semtlerde müstakil binalar olarak yer almıştır. Ancak yaptırdıkları medrese, dershane ve dergâhlarının selatin camilerinin avlusunda olmasına dikkat ettikleri görülür. Muhtemelen güçlerini padişahıtan aldıklarını belgelemek ve onun karşısında tevazularını göstermek için bu yolu tercih ediyorlardı. Kapı Ağası Cafer Ağa'nın Ayasofya'daki medresesi¹⁰⁵ ile Bayezid Camii avlusundaki mektep ve dershanesi,¹⁰⁶ konuyla ilgili iki örnektir. Mimar Davud Ağa'ya müstakil bir bina yaptıran Gazanfer Ağa, Sultan III. Murad ve Sultan III. Mehmed döneminin itibarlı âlimi ve müttefiki Hoca Sadeddin Efendi'nin öğrencilerine medresesinde ders verdirerek¹⁰⁷ ilmiye sınıfının içinde de kendisine önemli destekçiler bulmaya çalışmıştır.

101 Ocakaçan, *a.g.t.*, s. 73-76.

102 Aykut, *a.g.e.*, s. 650.

103 Kapı Ağası Yakub Ağa, Saraydan 1483'de Bosna beylerbeyliği ile çıkmıştır. 1498'de vezirlik ihсан edilmiştir. Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. 5, s. 1677.

104 Yakub Ağa'nın yaptırdığı fener için 971 tarihinde sarf edilen yağ masrafları için bkz. TSMA. D. 9753/1, 29 Z 971-8 Ağustos 1574.

105 BOA. C.MF.153/7614, 29 Za 1179-9 Mayıs 1766.

106 BOA. C.MF.181/9011, 22 Ş 1267-20 Ağustos 1851.

107 Emine Fetvacı, *Sarayın İmgeleri Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*, çev. Nurettin El-Hüseyni, İstanbul, 2013, s. 316.

Resim 5. Kapı Ağası Gazanfer Ağa yaptırdığı medreseyi resmeden minyatürde, medrese içinde talebeler müderrislerden ders görürken, onun maiyetiyle birlikte at üzerinde medrese önünden geçişi yer almaktadır. Kapı Ağası Gazanfer Ağa'nın Medresesi, Nâdirî, *Divân*, İstanbul, 1603-1617, TSMK. H. 889, y. 22a

Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa ile birlikte sadrazamların prestij için kitap hamiliği yapma geleneğini ilk olarak kapı ağaları uygulamış, ardından güçlenerek zenginleşen Darüssaade ağaları da bu geleneği devam ettirmiştir. Kendi imkânlarıyla himaye ettikleri sanatçılara hazırlattıkları kitapların dışında, sorumlulukları altında olan Ehl-i Hiref teşkilatı mensuplarının padişah adına hazırlayacakları kitapları da organize etmiş olmaları muhtemeldir. En ilginç ve bilinen bir örnek olması hasebiyle Gazanfer Ağa'dan örnek vermeye devam edecek olursak, edebiyatla ilgilenen ve Şehzade Selim'in Kütahya Sarayı'nda dahi şairleri himaye eden ağaya,¹⁰⁸ Gelibolulu Mustafa Âli kasideler yazmış-

108 Gazanfer Ağa, Gelibolulu Mustafa Âli'nin 1583'de yazdığı *Nusretname*'nin Sultan III. Murad'a sunulmasına aracılık eder. Eseri çok beğenen padişah, saray nakkaşhanesinde süslü bir kopyasının hazırlanmasını ister. Âli'nin denetimde bir yıl devam eden çalışma 1584'de tamamlanır. Âli, teşekkür olarak resimli yazmanın bir yaprağında Gazanfer Ağa'yı da resmetmiştir. Kapı Ağası Gazanfer Ağa, Sultan Murad'ın sağında ayakta, Âli'nin diğer destekçisi olan Hoca Sâdeddin Efendi otururken betimlenmiştir. Bkz. TSMK. H.1365, y.249b.

tır.¹⁰⁹ Gazanfer Ağa, Âli'yi *Fetihnâme*'yi yazma konusunda teşvik etmiştir.¹¹⁰ Sultan III. Mehmed döneminde kitap hamiliğini öne çıkaran kapı ağası, pek çok eserin Türkçeye çevrilmesine de hizmet etmiştir.¹¹¹ Örneğin; Arapça hazırlanan *Miftâh-i Cifrü'l-câmi*'nin Şerif Mehmed Efendi¹¹² tarafından tercüme edilmesine destek olmuş, resimli üç nüshasından birini padişah için resmet-tirmiştir.¹¹³ Şerif Mehmed Efendi, *Destân-ı Ferruh u Hü mâ*'yı¹¹⁴ tercüme etmiş ve eser resimlenerek kapı ağasının yardımıyla padişaha sunulmuştur. İranlı Şair Camî'nin 1478'de yazdığı *Baharistan*'ın tercümesini Mütercim Hakkı'ya yaptırmıştır.¹¹⁵ Kapı ağasının Hazine'de bulunan kitaplara erişme ve istediği kitabı ödünç alma, sonrasında da ödünç vererek tercüme ettirme yetkisine haiz olduğunu gösteren önemli bir örnek, Kâtip Çelebi'den öğrendiğimiz Şerif Mehmed Efendi'ye yaptırdığı *Tercüme-i Münâzara-i Tûtî vü Zâg ve Mesâlikü'l-Memâlik* isimli eserdir. Kâtip Çelebi, Şerif Mehmed Efendi'nin aralarında *Tercüme-i Miftah-ı Cifrü'l-Câmî ve Mısbâhu'n-Nûri'l-Lâmi*, *Tercüme-i Ferruhnâme* olan başka birçok eseri de tercüme ettiğini belirtir.¹¹⁶

Kapı ağalarının kitap hamiliğine Gazanfer Ağa üzerinden verdiğimiz örneklerden sonra, söz konusu resimli yazmalarda yer alan kapı ağalarının tasvirlerine ve kıyafetlerine dikkat edecek olursak konumlarına ilişkin görsel verilere ulaşabiliriz. Enderun ağalarından farklı olarak başlarında sarık bulunan kapı ağalarının kürkleri ve kaftanlarının çok kıymetli kumaşlardan yapıldığı resim diliyle ortaya

109 Gazanfer Ağa'ya yazılan manzumeler için bkz. Esmâ Şahin, "Hamilik Faaliyetleri Çerçevesinde Gazanfer Ağa (ö.1603)'ya Yazılan Manzumeler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 12, sayı 63, Nisan 2019, s. 168-193.

110 Âli, Kırım Hanı Mehmed Giray'ın isyanını bastıran Özdemiroğlu Osman Paşa'nın hikâyesini anlatan eserle dikkatini çekerek, muhtemelen Osman Paşa'nın hizmetine girmek için kaleme almıştır. Tülün Değirmenci, *a.g.e.*, s. 151.

111 Esmâ Şahin, *a.g.m.*, s. 170.

112 Eserlerinde kendisini daha çok "Şerif" mahlasıyla tanıttığı, Şerif Mehmed Efendi'nin adı bazen Seyyid Mehmed olarak da yazılmıştır. Zeyniye tarikatının Eğirdir kolu şeyhlerinden Şeyh Burhâneddin'in (ö. 970/1562) torunudur. Dedesinin dedesi, dedesi ve babası gibi ailedeki birçok kişinin adının Mehmed olması dolayısıyla bazı kaynaklarda babasının Şerif mahlasına nisbetle Şerifzâde diye anılmıştır. Sadık Yazar, "Şerif Mehmed Efendi", *DİA*, c. Ek-2, Ankara 2019, s. 552-554.

113 *Miftâh-i Cifrü'l-Câmî*, ter. Şerif Mehmed, 1600, TSMK. B. 373.

114 *Destân-ı Ferruh u Hü mâ*, ter. Şerif Mehmed, İÜK, T.1975.

115 Mütercim Hakkı, eserin girişinde tercüme için Kapı Ağası Gazanfer Ağa'nın isteği üzerine yaptığını belirtir. Camî, *Baharistan*, ter. Hakkı, İstanbul 1600, TSMK. H.1711.

116 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn, an Esâmi'l-Kütübive'l-Fünûn, I-V*, çev. Rüştü Balcı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 1328; Esmâ Şahin, *a.g.m.*, s. 170.

konmakla birlikte,¹¹⁷ hadım olmalarını işaret etmek üzere, kısa boylu, çelimsiz, sakalsız ve çocuk sıfatlı olarak resmedilmişlerdir.¹¹⁸

Resim 6. Sultan III. Murad'ı tahtta otururken betimleyen minyatürde, hocalara verilen ehemmiyete binaen Sadeddin Efendi otururken resmedilmiştir. Birçok kitabın telifinde, resimlenmesinde ve Türkçe'ye çevrilmesinde etkin rol oynayan Kapı Ağası Gazanfer Ağa, sahnenin kapıya en yakın yerinde resmedilmiş ve resmin üzerine ismi de yazılmıştır. Mustafa Âli, Nusretnâme, İstanbul 1584, TSMK. H. 1365, y. 249b.

Kapı ağalarının padişaha yakınlıklarını arttırmak için hazırlattıkları bu resimli kitaplar, onların isimlerinin ve resimlerinin de kitaplar var oldukça kalıcı olmasını sağladığı düşünüldüğünde, itibar ve prestijlerini sonraki yüzyıllarda da ilan etmeye devam ederek son derece ileri görüşle hareket ettiklerini ortaya çıkarmaktadır.

117 Kapı ağaları padişahın yanında buldukları zaman, yaka ve omuzları samur bol yenli kontoş kürk, başlarına giydikleri yuvarlak Yusufî mücevvezenin tepesinde kırmızı tahtadan yapılmış tepelik göze çarpar. Beline sardığı ağır kuşağın arasına murassa hançer takar, murassa entari, kırmızı dökme şalvar ve yemeni giyerdi. Emin Cenkmen, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, Türkiye Yayınevi, 1943, s. 82-83.

118 Bkz, Resim 3, Resim 5 ve Resim 6.

Babüssaade Teşkilatının Güç Kaybı

Babüssaade teşkilatına mensup Darüssaade ağalığının teşkilattan ayrılması Gazanfer Ağa'nın kapı ağalığı döneminde, Habeşî Mehmed Ağa Darüssaade ağası olduğunda gerçekleşmiştir.¹¹⁹ Kapı Ağası Türk Hüseyin Ağa'nın himayesine alıp ardından saraya çerağ ettiği, Babüssaade teşkilatı içinde bendesi olarak yetişen Habeşî Mehmed Ağa o güne kadar gelen Darüssaade ağaları içinde en güçlüsü olmuştur. Tüm gücüne rağmen Gazanfer Ağa, ancak onun ölümünden sonra Darüssaadeyi tekrar Babüssaade teşkilatının içine dâhil ettirmişse de bu durum bir süre devam edebilmiştir.¹²⁰ Güçlü bir saray adamı olarak karşımıza çıkan Gazanfer Ağa'nın devlet görevlerine yapılan atama ve azillerde de söz sahibi olduğuna yer yer işaret edilmişti. Kapı ağalarının padişahın hatt-ı hümayunlarını sadarete ulaştırma, sadareten gelen telhisleri padişaha arz etme yetkisine haiz olması devlet işlerine müdahaleyi kolaylaştırmış olmalıdır.¹²¹ Gazanfer Ağa'nın üst düzey devlet adamlarının atamalarında dahi söz sahibi olmasıyla ilgili en bilinen örnek sadrazamlığın Cıgalazâde'ye¹²² verilmesinde etkin bir rol oynamasıdır. Hasan Bey-zâde bunu "*Gazanfer Ağa dahi Firenk olup, Cıgala-zâde ile cinsiyette hemrenk olmağla*" onun sadrazamlığa geçmesini istediğinden olayların bu şekilde geliştiğini ifade eder. Gazanfer Ağa, sadece sadrazam atamasında değil Kırım hanlığına kimin geçeceğine karar verme sürecinde dahi etkilidir. Öyle ki, Gazi Giray'a verilen tuğralı resmî görevlendirme fermanını sümen altı ettirip, Fetih Giray'a padişahın hatt-ı hümayununu ulaştıracak kadar cüretkârdır.¹²³

Devletin güç dengelerini kendi çıkarlarına göre düzenleyen Gazanfer Ağa'nın yaptıkları tahammül edilemez noktaya geldiğinde devlet adamları bir isyan örgütler. Sipahilerden 40 kişi huzura çıkıp, kapı ağasının saraydan gönderilmesini ister ve padişah bu isteği kabul eder. Ancak, saray ağalarının çıkmaları sadrazam-

119 Darüssaade Ağası Habeşî Mehmed Ağa; Padişaha sıkı bağlılığıyla 990'da (1582) "dârüssaâde ağalığı" kurulmasını ve "evkaf-ı selâtin" nazırlığının da buna eklenmesini sağlamıştır. 999'da (1591) mide hastalığından vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. 3, s. 946.

120 Habeşî Mehmed Ağa'nın 1591 yılındaki ölümünden sonra Server Ağa'nın bu göreve atanıp iki sene sonra azledilerek yerine beyaz bir ağa olan Malatyalı Mustafa Ağa'nın görevlendirilmesi Gazanfer Ağa'nın ak ağaların güçlerini geri almak için verdiği mücadeleyi gösterir. Ocakaçan, *a.g.t.*, s. 70.

121 Cenkmen, *a.g.e.*, s. 82.

122 Cıgalazâde, 1544'te Messina'da doğdu. Asıl adı Scipione'dir. 1560'da Cerbe Savaşı'nda esir olmasının ardından saraya alındı. İslâmiyet'i kabul ederek Yûsuf Sinan adını aldı. Çeşitli görevlerden sonra 27 Ekim 1596'da sadrazam oldu, 1606'da vefat etti. Mahmut H. Şakiroğlu, "Cıgalazâde Sinan Paşa", *DİA*, c. 7, 1993, s. 525-526; ayrıca bkz. "Cağalazâde Sinan Yusuf Paşa", Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. 5, s. 1513.

123 Aykut, *a.g.e.*, s. 538-539,554.

ların arzlarıyla olduğundan durumdan haber olan sadrazam, Gazanfer Ağa'nın yerinde kalması konusunda ısrar eden bir telhisi padişaha ulaştırır. Sadrazam İbrahim Paşa; Harem'de bulunan ağaların büyük bir kısmının sonradan geldiğini, din ve devlet işlerini bilmediklerini, saltanat kaidelerine vakıf olmadıklarını, bu durumun iç halkının ihtilaline sebep olacağını ve ağaların birbirine düşmesi dışında, taşrada olan mühimmatı ağanın dışında bilen olmadığından muhtemelen din-i mübînin zarar göreceğini öne sürer. Gazanfer Ağa'nın birçok kişiden akıllı ve ümmetin ahvali konusunda bilgili olduğunu, iftira ve garezcilerin iddiasından ibaret olan birtakım şeyler için saraydan çıkarılmamasını önerir. Sadrazam bu davranışıyla kendisini himaye eden ağaya minnettarlığını göstermiştir. Ancak isyan büyümüş ve yeniçeriler serdarlığı Kapı Ağası Gazanfer Ağa'ya rüşvet vereyerek aldığı iddia ederek Hüsrev Paşa'yı, Gazanfer Ağa'yı ve Darüssaade Ağası Osman Ağayı katletmişlerdir.¹²⁴ Din ve devlet işlerine hâkim olduğu sadrazam tarafından kabul edilen Kapı Ağası Gazanfer Ağa, devletin üst kademesindeki tüm tayin ve azillere müdahale etmesi yüzünden öldürülmüştür. Devlet işlerine ziyadesiyle müdahale eden kapı ağalarının devlete verdiği zararı önleyebilmek için tüm taraflar yetkilerinin azaltılmasında hemfikir olmuştur. Mısır fethi sonrasında sayıları artan kara hadımların Harem'de istihdam edilmelerinin kaide haline gelmesiyle Harem'e onlardan bir amirin seçilmesi tercih edilmeye başlamıştır. Habeşi Mehmed Ağa döneminde ayrı bir teşkilat haline gelen Darüssaade teşkilatı güçlenmeye başlamıştır. Bir süre daha Darüssaade teşkilatına atamalar Babüssaade teşkilatı içinden yapılmaya devam etmiştir. 1622'de darüssaade ağalığına atanan Malatyalı İsmail Ağa bu göreve atanan son ak ağa olmuştur. Ondan sonra bu görev tamamen hadım kara ağaların sorumluluğunda kalmıştır. Haremeyn vakıflarına nezaret etme yetkisinin verilmesiyle darüssaade ağalığı bir derece yükseltilmiştir.¹²⁵ Bu defa da padişahın gece gündüz en yakınında yer alarak dostluğunu ve güvenini kazanan ayrıca hanedan kadınlarıyla iyi ilişkiler kuran, yönettikleri vakıfların gelirleriyle zenginleşerek, taşradan gelen bilgi akışını da takip edebilen darüssaade ağaları devlet işlerine müdahale etmeye başlamıştır.

Kapı ağalığı, Harem dışındaki diğer yetkileri elinde tutarak, diğer saraylar ve görevlilerin amiri olmaya devam etmekle birlikte, 17. Yüzyıl ortalarından itibaren nüfuzları azalmıştır. Bunun sebebi, Enderun'daki yetkilerini Has Odalılar lehine kaybetmeye başlamalarıdır. Bu dönemde sarayın en güçlü ağalarından biri olan silahdar ağa, kapı ağasının yetkilerinin bir kısmıyla, has odabaşının yetki-

124 Aykut, *a.g.e.*, s. 640-642,690-692.

125 Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, c. 6, s. 1730, Bir derece yükseltilmekten kasıt kapı ağaları gibi vezir mesabesinde kabul edilmeleri olmalıdır.

lerinin bir kısmını ve en önemlisi Has Oda Hazinesi'nin sorumluluğunu da almıştır.¹²⁶ Hazinedarbaşının yetkileri hazine kethüdasına, kilercibaşının yetkileri kiler kethüdasına, saray kethüdasının yetkileri seferli kethüdasına geçmiştir. Fatih'in kanunnamesinde yer alan Babüssaade Arz Ağaları'na zaman içinde Has Oda Arz Ağaları eklenmiş, Babüssaade teşkilatına mensup ağaların diğer vazife ve yetkileri de Has Odalı Mabeynci ağalar tarafından paylaşılarak ak hadımların hâkimiyeti Has Odalılar lehine değişmiştir. Ancak uzun ve disiplinli bir eğitimin verildiği kurum mensupları vazifelerini kaybetmekle birlikte statülerini ve gelirlerini koruyarak saltanatın ilgasına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

126 Diker, *Has Oda ve Teşkilatı*, s. 204-205

Kaynakça

Afyoncu, Erhan, “Hadım Süleyman Paşa”, *DİA*, c. 38, 2010.

Ağca, Sevgi, “Topkapı Sarayı’nda Harem Teşkilatı”, *Topkapı Sarayı Harem-i Hümayunu Padişahın Evi Harem*, İstanbul, Bilkent Kültür Girişimi, 2008.

Ali bin Abdurraûf, *Râfi’ü’l gubûş fi Fezâili’l hubûş*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 4360.

Atâ, Tayyâr-zâde, *Osmanlı Saray Tarihi Târîh-i Enderûn*, haz. Mehmed Arslan, İstanbul, Kitabevi, 2010.

Câmi, *Baharistan*, ter. Hakkı, İstanbul 1600, TSMK. H.1711.

Cenkmen, Emin, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1943.

Çerçi, Faris, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühnü’l-Ahbârî’nda II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed Devirleri*, c. I, Kayseri, 2000.

Değirmenci, Tülün, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar II. Osman Devri’nde Değişen Güç Simgesi*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2012.

Deniz, Şefaattin, “Hadım Mesih Paşa”, *DİA*, c. Ek-2, 2019.

Diker, Sevgi, “Has Oda ve Teşkilatı”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Diker, Sevgi Ağca, “Sarayın Şöhretsiz Kadınlarının Vakıfları”, *XI. Uluslararası Sinan Sempozyumu Mimarlık ve Ekonomi Bildiri Kitabı*, Edirne, 2019.

D’ohsson, *Tableau Général de l’Empire Ottoman*, Paris 1787, TSMK. Y.B. 3441.

Emecen, Feridun, “Hadım Ali Paşa”, *DİA*, c.15 ; *Sicill-i Osmanî*, c. I.

Erbil, Bilal, “Gazanfer Ağa, Hayatı ve Yaptırdığı Eserler”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Fetvacı, Emine, *Sarayın İmgeleri Osmanlı Sarayının Gözüyle Resimli Tarih*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, YKY, 2000.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, Hasan Bey-zâde Tarihi Metin (926-1003/1520-1595), Şevki Nezihi Aykut, c. III, Ankara, TTK, 2004.

Hathaway, Jane, *Osmanlı Sarayı’nın En Ünlü Harem Ağası Hacı Beşir Ağa*, çev. Hazal Yalın, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2014.

Hiç, Vâsıf, “Babüssaade Ağalığı Babüssaade Ağası”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1960.

- Kahraman, Seyit Ali, *Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti*, İstanbul, Kitabevi, 2006.
- Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn, an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn, I-V*, çev. Rüştü Balcı, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Koçi Bey, *Kanûnname*, TSMK. Revan, 1323 mük.
- Koçu, Reşad Ekrem, “Ak Ağalar”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1958.
- Kunt, İbrahim Metin, “Kulların Kulları”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, sayı 2, 1975.
- Lokman, *Şehnâme-i Selim Han*, İstanbul, 1571-81, TSMK. A. 3595.
- _____, *Şehinşahnâme*, c. II, İstanbul, 1592-97, TSMK, B.200.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Osmanlı Ünlüleri*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Merçil, Erdoğan, *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2011.
- Mustafa Âli, *Kühü'l-Ahbar Fatih Sultan Mehmed Devri, 1451-1481*, haz. M. Hüdayi Şentürk, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2003.
- _____, *Nüshatü's-selâtin*, çev. ve ed. Andreas Tietze, Mustafa Âli's Counsel for Sultans of 1581, 2 cilt, Viyana, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1979, 1982.
- _____, *Nusretnâme*, TSMK. H.1365.
- Nâdirî, *Divân*, İstanbul, 1603-1617, TSMK. H. 889.
- Nicolay, Nicolas de, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, editör Marie Christine Gomez-Géraud Stefanos Yerasimos, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2014.
- Ocakaçan, Levent Kaya, “Geç 16. ve Erken 17. yy'da Osmanlı Devletindeki Patronaj İlişkilerinin Gazanfer Ağa Örneği Üzerinden Venedik Belgelerine Göre İncelenmesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2016.
- Özcan, Abdülkadir, *Kanunnâme-i Âl-i Osman*, İstanbul, Kitabevi, 2007.
- _____, *Fatih Sultan Mehmed Atam Dedem Kanunu Kanunnâme-i Âl-i Osman*, 3. bs., İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2013.
- Pakalın, Mehmed Zeki, “Akağalar”, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, MEB, 1993.
- Pedanî, Maria Pia, “Safiye's Household and Venetian Diplomacy”, *Turcica*, 32, 2000.

Peirce, Leslie, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, çev. Ayşe Berktaş, 5. bs., İstanbul, 2011.

Sağırılı, Abdurrahman, “Mehmed b. Mehmed er-Rûmi (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı (Metinler-Tahlilleri)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.

Stefini, Tommaso “16. Yüzyılda Bir Etnik-Bölgesel Dayanışma Örneği: İstanbul ve Venedik Arasında Gazanfer Ağa”, *Toplumsal Tarih*, Eylül, 2012.

Şahin, Esmâ, “Hamilik Faaliyetleri Çerçevesinde Gazanfer Ağa (ö.1603)'ya Yazılan Manzumeler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 12, sayı 63, Nisan 2019.

Şakiroğlu, Mahmut H., “Cigalazâde Sinan Paşa”, *DİA*, c. 7, 1993.

Şentürk, Hüdayi, *Kühü'l-Ahbar Fatih Sultan Mehmed Devri, 1451-1481*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2003.

Şerif Mehmed, *Miftâh-i Cifrü'l-câmi*, ter. 1600, TSMK. B. 373.

_____, *Destân-ı Ferruh u Hüma*, ter. İÜK, T.1975.

Taneri, Aydın, “Hadım”, *DİA*, c. XV.

Tanıncı, Zeren, “Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitapları”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl 3, sayı 3, 2002.

Turan, Şerafettin, “Hadım Sinan Paşa”, *DİA*, c. 15, 1997.

Uluçay, Çağatay, *Harem II*, Ankara, TTK, 2001.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, TTK, 1988.

Werner, Adem, *Padişahın Huzurunda Elçilik Günlüğü, 1616-1618*, çev. Turkish Noyan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2011.

Yazar, Sadık, “Şerif Mehmed Efendi”, *DİA*, c. Ek-2, Ankara, 2019.

TSMA. E.875-385/8,

TSMA. D.5292, 1 Z 1139-20 Temmuz 1727

TSMA. D.2110/64, Tarihsiz

TSMA. D.2110/46, (29) B 1244-4 Şubat 1829

TSMA. D.10492, 29 N 1028 (9 Eylül 1619)

TSMA. D. 2090, 29 Z 1124 (1713)

- TSMA. D. 2408/5, 29 Z 1175- 21 Haziran 1762
TSMA. D. 2412/77, 1181 (1768)
TSMA. D. 2450/214, 29 Ş 1219-31 Ocak 1805
TSMA. D. 2012, 29 Z 1088-(23 Ocak) 1678
TSMA. D. 2090, 29 Z 1124 (28 Aralık) 1712
TSMA. D. 2425, 27 B 1194-29 Temmuz 1780
TSMA. D. 5316, 1 R 992-12 Nisan 1584
TSMA. D. 10457,19, (29 Z)1083-21 Mart 1673
TSMA. D. 3886/1, 1 B 1208-2 Şubat 1794
TSMA. D. 5292, 1 Z 1139-20 Temmuz 1727
TSMA. D. 4462, 8 N 1124-9 Ekim 1712
TSMA. D. 5112/2, 29 Z 1012-29 Mayıs 1604
TSMA. D.2352/491, 27 N 1076-2 Nisan 1666
TSMA. D. 6257, (29 Z)1076- 13 Temmuz 1665
TSMA. D. 1438, 29 Z 1175-21 Temmuz 1762
TSMA. D. 1573, 4 L 1025-15 Ekim 1616
TSMA. D.1574, 1 M 1012-11 Haziran 1603
TSMA. D. 3884, tarihsiz
TSMA. D. 5758, 15 B 967- 11 Nisan 1560
TSMA. D. 9307, 29 Z 968-10 Eylül 1561
TSMA. D. 9880, 29 Z 972-28 Temmuz 1565
TSMA. D. 6680, 29 Z 965-12 Ekim 1558
TSMA. D. 6839, 29 C 969 -6 Mart 1562
TSMA. D. 5466, 29 Z 970-19 Ağustos 1563
TSMA. D. 3479, Gurre L 972-7 Mayıs 1565
TSMA. D. 2402/2, 29 Z 1070-5 Eylül 1660
TSMA. D. 7313, 13 S 972- 20 Eylül 1564
TSMA. D. 4113/1, 11 L 1164-2 Eylül 1751
TSMA. D. 9753/1, 29 Z 971-8 Augustus 1574

BOA. İE. SM.14/1379, 21 R 1084-5 Ağustos 1673

BOA. İE. SM.12/1192, 11 R 1091-11 Mayıs 1680

BOA, İE. SM.10/1029, 27 C 1086-18 Eylül 1675

BOA, İE. SM. 8/718, 16 C 1080-11 Kasım 1699

BOA. AE. SAMD.III, 146/14247, 29 Z 1129-4 Aralık 1717

BOA, İE. SM.27/2892, 25 S 1124-3 Nisan 1712

BOA, İE. SM. 26/2691, 1 Ca 1135-7 Şubat 1723

BOA. C.SM. 124/6236, 29 N 1153-18 Aralık 1740